

РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитет у Београду*

ЗНАЧАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ *ГЛАСНИКА* ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ИЗ 1847. ГОДИНЕ¹

У раду се представља прва свеска *Гласника* Друштва српске словесности. *Гласник* има две садржинске вертикале. Прву чини наука о српском језику према осталим наукама о српској књижевности, историји и култури, а другу вертикалу представља србистика у односу на славистику. Још је М. Ивић нагласила да је објављивање *Гласника* један од важних културних догађаја који се догодио 1847. године. У раду се анализира шта је све српској лингвистици и култури донела прва свеска *Гласника*.

Кључне речи: *Гласник*, Друштво српске словесности, 1847. година, терминологија, лексикологија, лексикографија, српски језик

1. М. ИВИЋ О ЗНАЧАЈУ ПРВЕ СВЕСКЕ *ГЛАСНИКА*. На значај прве свеске *Гласника* ДСС указала је још академик Милка Ивић (2000), чији текст представља директну инспирацију за још један повратак на овај важан допринос српској култури. На самом почетку свог рада, М. Ивић наводи четири крупна разлога за високу оцену ове публикације: „На списак оних, по српски народ изузетно важних културних догађаја који су се збили у 1847. години дужни смо ставити и појаву прве свеске *Гласника* Друштва српске словесности из ових разлога: прво, том књигом отпочиње научно-издавачка делатност код Срба; друго, то је прва свеска првог гласила првог заметка оне установе која ће касније носити назив Српске академије наука

* rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

¹ Делови овог рада нумерисани бројевима од 4 до 8 преузети су из текста „Улога друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли”, *Књижевности и језик у Друштву српске словесности*, уредник Злата Бојовић, Београд, 2017: САНУ, 47–59.

[...]; треће, том књигом Друштво први пут званично, у свом гласилу, обелодањује циљеве и програм свог дотадашњег и будућег рада, дајући при том и одговарајуће узорке онога што је већ урађено; четврто, та свеска је аутентичан документ о томе да је у времену великих Вукових реформатских подвига било међу Србима и таквих интелектуалаца који су умели да мимо Вука, па чак, у извесном смислу, и упркос њему, отворе неке нове видике на језичку проблематику, да ту остваре нека отпочињања чији су значај и смисао, недовољно сагледани тада, постали у потпуности 'прочитљиви' тек у потоњим временима (Ивић 2000: 163–164).” Овом списку додаћемо у раду још неколико тачака због којих је објављивање прве свеске *Гласника* заслужило да се нађе на списку значајних догађаја који су се збили године 1847. У овој књизи, наиме, налазимо на зачетке српске терминологије, лексикологије, лексикографије, на важне новине у методици почетног учења читања и писања, а оно што посебно истичемо, јесте отворено залагање за идеологију панславизма.

2. ПРОГРАМ *ГЛАСНИКА*. У Предговору *Гласника* стоји да је циљ његовог излагања да о раду ДСС-а обавештава своје удаљене чланове и „све учене родољупце који би на жртвеник српске просвете плодове свога умнога труда приложити желели.”

Затим следи *Предмет за Гласник Друштва српске словесности*. У питању је програм рада Друштва, чији ће резултати бити објављивани у *Гласнику*. Како примећује А. Белић (1999: 22), „излази да је задатак Друштва образовање (усавршавање) српскога језика и ширење наука. Као што се одавде види, Друштво би требало да посвети, тако рећи, половину свога рада стварању књижевнога језика, а половину – народном просвећивању. Ту још нема питања о самосталном стварању у области различитих наука, већ само о упознавању народа са наукама о нашем језику.”

А. Белић доноси закључак о томе да Друштво своје активности намерава да подели на равне части између науке о језику и осталих наука на основу чињенице да је програм подељен у три целине. Целина А је насловљена *Ображавање српског језика*, целина Б – *Распрострањавање наука у народу српском*, а целина В – *Извештај*. У вези са потцелинама Програма, пажњу нам привлаче две чињенице. Прва је преимућство лексиколошких и лексикографских питања у програмским задацима у вези са српским језиком. У првој тачки *Предмета* (програма) за *Гласник* Друштва српске словесности стоји *Ображавање српског језика*. Предлаже се да оно буде I) теоријско и II) практично. Под теоријским ображавањем очекује се објављивање језикословних расправа и језикословних критика а) у струци

лексикалној и б) у струци граматикалној. Друга је поклањање пажње словенству – словенским језицима и културама, поред посвећености српском питању. То се види из тачке *Повесница и древности славенске*, а у сегменту Програма под називом *Известија* наводе се и известија о излазећим књигама 1) српским; 2) странојезичнима (но Србаља и Словена тичућима се). Такође, као посебна јединица Програма, наводи се *Олићерарном и душевном животоу свију Славена уопште*. Да овај славистички и словенски контекст није случајно наведен у Програму, потврђује К. Бранковић, секретар ДСС и уредник *Гласника*, који сумира Програм следећим речима: „Као што се из овог прегледа предмета види, Друштво је из безмерног круга знања својих, поглед на то нарочито обратило што се особито српства или уопште целог славенства изближе тиче.”

Дакле, *Гласник* има две садржинске вертикале и обе су деливе на два равноправна тока. Прву дводелну вертикалу чине наука о српском језику према осталим наукама о српској књижевности, историји и култури, а другу вертикалу представља србистика (српски језик, књижевност, историја и култура) у односу на славистику (словенски језици, књижевности, историја и култура). О овој другој вертикали мало је писано до сада, а веома је упадљива већ и из Садржаја публикације.

Велика је важност оволиког посвећивања пажње питању словенства, посебно 1847. године, у време Вукове победе. Ни српски народ, а ни други словенски народи ни данас немају довољно развијену свест о томе да припадамо словенској заједници. Срби ће рећи да живе у балканској земљи или европској земљи, па чак и у подунавској земљи, али мало ко ће рећи да живи у словенској земљи. И у другим словенским земљама идентитет грађана се често гради на основу регионалног критеријума, а не на основу словенског порекла. Због тога треба наглашавати приоритет словенства на начин како су то радили чланови ДСС-а и да бар код србиста освешћујемо чињеницу о припадности словенском језичком и културном простору.

У *Гласнику* је објављен и *Устав* Друштва српске словесности, у коме се под тачком 1 наводи да је поглавити циљ Друштва „ображавање” српскога језика и „распрострањавање” наука на српском језику.

Дакле, већ ова два програмска документа Друштва српске словесности који су објављени у *Гласнику* из 1847. године сведоче о значају садржаја те публикације.

3. СЛОВЕНСКА ПИТАЊА. У непотписаном тексту *Пољед на славенски књижевни животоу* (стр. 238–247) стоји да ће се у *Гласнику* представљати нека дела написана на словенским језицима или дела о Словенима на другим

језицима. Наглашава се да су сви Словени „једно цело”. „У свима њима [делима о словенским питањима] налазе се млога златна зрна за сваког Славена уопште и за сваку славенску грану посебице [...] јер заиста нимало к општебратском познавању и разумевању не приноси што ми тако мало знамо о предметима и за нас врло важнима и занимљивима за која су наша славенска браћа нпр. Руси или Чеси толики умни труд с красним успехом положили и што они опет нашу ако и младу литературу врло недостаточно познају [...] то ћемо ми у жељи ову узајамност побудити и потпомоћи у овим врстама гледати благонаклоног читатеља с најважнијим књижевним појавама Славенства упознати.” Затим се у најкраћим цртама представљају руска, чешка, словачка, пољска дела, а „међу јужним Славенима, осим Србаља, највећу дејателност литерарну показују Илири или Хрвати.” Затим се скреће пажња на „наше миле суседе и браћу Бугаре” и на „Крајинце, које су већ Немци за своје држали, а Славене као отуђене жалили, [а они су се] тако од неколика десетолетија снажно опоравили да су неке западне Словене у ревности за своју народност и превазишли.”

Нећемо се задржавати на делима која су представљена у гласилу, већ наглашавамо концепт панславизма који се промовише у *Гласнику* и који је такође један од разлога да овај часопис сматрамо значајним доприносом 1847. године. Ово је и повод да размислимо колико је шаролике резултате изнедрила та година – од протеривања славенизама из српског језика до романтичног панславизма као идеологије која се неговала више него икад.²

4. СТВАРАЊЕ НАУЧНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ. Познато је да се као један од најважнијих садржаја у првој књизи *Гласника* издваја питање предлога српске терминологије. У *Гласнику* читамо како су чланови ДСС видели бригу о српском језику и шта се подразумевало под ургентним питањима србистике. На првом месту то је стварање научне терминологије. Резултати рада на посрбљавању страних термина објављивани су у *Подунавци*, а део

² У вези са Словенима и Србима, пажњу привлачи текст *Приметбе при читању српских књига*, који је написао Ј. С. Поповић у *Гласнику* (стр. 65–69). Из текста се види како су половином XIX века наши сународници још увек били неусаглашени у вези са именовањем припадника Словена и Срба. Он пише, како је, архимандрит Рајић писао *Славени/славенски*, док млади људи пишу *Славјани/славјански*. Вук је, каже Стерија, може бити шалећи се, предложио *Славјани/славјански* (по аналогiji са *Сава/сављански*). Онда се по новинама могло прочитати и то решење, а затим је враћено *Славјани/славјански*. У даљем тексту, он критикује оне савременике који се залажу за *Срби* (према *Арајин/Арајини*) уместо *Србљи*.

тог материјала објављен је и у првој књизи *Гласника*, стр. 1–9, под називом *Називословне речи израђене Дружеством српске словесности*. Циљ је био да се одређени број страних речи (И. Грицкат пише да их је било 513) преведе на српски народни језик. Аутори објашњавају да су део речи преузели из „старословенског”, део из језика писаца, за неке су еквиваленте пронашли у руском или у црквенословенском па их посрбили, а један део су начинили сами (Грицкат 1964: 135). Иза списка термина налази се текст Јована Ст. Поповића *Разлози о називословним речма*.

Стерија (1847: 9) скромно каже да „дружество и није хотело поступати у томе самоволно и диктаторски, него је обнародовало своје послове у новинама, позвавши и Членове који нису учествовали, и сваког уобште Србина, да о томе своје прометбе и мненија саопште и да се оно што је недостаточно и несвојствено исправи и побољша.” Стеријина демократичност огледа се и у вези са оценом предложених лексема: „Из ове припреме види се да су неке речи посрбљене добро, неке усиљено, а неке и несходно.”

Обратимо пажњу на предложене речи. Поделили смо их у две групе. У првој су оне које и данас користимо као речи сасвим уклопљене у лексички систем српског језика. На пример: *сујеверје*, *будалашићина*, *разрешење*, *пријем*, *прирашћај*, *шековина*, *равномерно*, *помоћник*, *опрема*, *приручник*, *поштора*, *опомена*, *браколомац*, *правобранитељ*, *двозначно*, *процена*, *нападач*, *окрећност*, *покрећање*, *покрећач*, *рођаци*, *доводиши*, *довод*, *приначиши*, *измениши*, *двосмислено*, *наизменце*, *опрошћај*, *принадлежност*, *одобрење*, *закућ*, *доказ*, *јрб*, *наводно*, *помоћ*, *прибежиште*, *сведочанство*, *привлачење*, *одбијање*, *својство*, *обзнаниши*, *деговина*, *лојша*, *догир*, *рачун*, *уговор*, *осуда*, *злочинац*, *кривица*, *старањељство*, *присијојност*, *сушћина* итд.

У другу групу уврстили смо лексеме за које се у савременом српском језику и даље користи страна реч, а за коју су чланови Друштва понудили преводни еквивалент. На пример: *месеџслов*, *месечник* (календар), *условка*, *затворителна* (клаузула), *погнебље* (клима), *повера* (кредит), *гласослој* (акорд), *гласоудар* (акценат), *делоис* (акта), *равновредно* (еквивалентно), *јар*, *порив*, *душевни пошрес*, *крећ* (афект), *самрћина борба* (агонија), *изугница* (анатомија), *човекословије* (антропологија), *очовечавање* (антропоморфизам), *предпријем* (антиципација), *противочувствије* (антипатија), *противостав* (антитеза), *безчувствије* (апатија), *лековница*, *лекарница* (апотека), *умоизворно* (априори), *чувствоизворно* (апостериори), *древношница* (археологија), *воздухокруженије* (атмосфера), *неделимак* (атом), *покушјај злочинства* (атентат), *слушалниште* (аудиторијум), *скасџојев* (балада), *пришеја* (баласт), *вешојлес* (балет), *новчара* (банка), *вешојбор*

(дипломатија), *мудрословије* (филозофија), *редосџав* (систем), *леџоброј* (ера, епоха) итд. Међу овим незаживелим речима налазе се још и: *одслаџи*, *одсланик*, *изселбина*, *досуџа*, *равновесије*, *исџравник*, *земљеделије*, *властџбина*, *безвлађе*, *џредџешџивеник*, *умелосџи*, *обезбедџиџелсџиво*, *безсоџуџије*, *млоџосоџуџије*, *саслуџшка*, *одосџоверџиџи*, *досџоверно*, *самоџис*, *одаџвање*, *одџов*, *лаџомудрије* итд.

Ако се узме у обзир ситуација у којој је био лексички систем српског језика половином 19. века, можемо само недвосмислено и свесрдно, без остатка, подржати напоре Друштва на овом пољу. Чланови Друштва били су Вукови следбеници и то се није доводило у питање. Међутим, основица српског језика била је народна, заснована на појмовном, а он, опет, на културолошком, искуственом систему ратара и сточара. Била је потребна лексика „за тања чувства, за више мисли” (Стејић 1849: 10). За огромну похвалу је свест тадашњих интелектуалаца да треба тиме да се баве, јер утицаји на лексику представљају и утицаје на свест српског народа, на појмовно рашчлањавање, на развој апстрактног мишљења, на образовање. Посебно је задивљујуће то што су чланови Друштва били у потпуности свесни ове мисије и што нас не доводе у позицију да данас учитавамо размере значаја ових делатности у њихове магловите представе о задацима Друштва. Јован Ст. Поповић каже: „Шта су изгубили Грци што нису поњатија кројили то туђим језицима и речма и не би ли ми утолико јошт сретнији били што би и прост човек могао лакше докучити поњатије означено материјним језиком, макар мало и оскудно” (Стерија 1847: 12). Суштина и величина србизирања страних термина била је управо у томе да *џпрост човек лакше докучи поњатија*. Имало је то, дакле, образовни смисао, а не пуристички (као у неким развијенијим средњоевропским земљама) или неки други.

5. Напомена о Стерији као антиципатору фундаменталних лексиколошких питања. У којој мери је Стерија правилно разумео однос између појмова и лексема, показује неколико реченица у предговору његовог речника синонима (Стерија 1847в: 25): „Речи су знаци којима наша поњатија изражавамо. Као што се поњатија развијају, тако се и речи плоде и стално добијају у народу опредељење”. Обратимо пажњу на сосировски приступ речима као знацима, као и динамичко схватање појма и семантике лексема. „*Добити* и *џримити* чине се да значе једно исто, и опет, кад их добро разгледимо, наћи ћемо черту неку која их по поњатијама одваја. За докучити ову разлику, морамо речи, тако рећи цепати.” Идеја о цртама у значењу, о важности цепања значења да би се разумело значење лексема није ништа друго него компоненцијална анализа, један од суштинских и непролаз-

них теоријско-методолошких приступа у лексикологији. Оваква Стеријина схватања задивљују и показују нам га као великог интелектуалца и антиципатора теоријских начела у лексикологији. Дубоко се не слажемо са оценом неких наших уважених лингвиста о дилетантизму ових првих размишљања из области лексике нити са идејом да је Вук био далеко напреднији. Вук је одговорио на потребе свог времена (прве половине XIX века), далеко бисмо стигли да је и Стерији било допуштено да одговори на потребе свог времена (друге половине XIX века).

6. КРИТИКЕ НА РАЧУН НАПОРА ДСС. Како то често бива, напор Друштва да обогати српску терминологију наишао је на отпор, малодушност или на равнодушност средине. Предлог лексема дат је на увид свима, а одговора готово да није било. Стерија (1847: 9) о овој неправди пише: „Али обично нечувствије које влада код нас у делима народним није учинило ни овде изузетка; јер од толико учени Србаља само се један господин Петар Матић на позив овај Дружества одзове и покаже саучаствије, па и он правећи примечанија не у послу називословни речиј, него о послу; старао се сиреч доказати, да Дружество, радећи овако, промаша целъ своју и да би боље учинило одступити од тако названог ковања технични речиј и чим другим занимати се”.

У многим изворима стоји да је и Вук Караџић „хитно” стигао у Београд у мају 1845. године и успротивио се идеји да се једна научна институција бави термилошким питањима. Са много ниподаштавања говорио је о члановима Друштва. Тврдио је да српски књижевници „нити знају свога језика, нити хоће да га уче, него га по своме кривом знању кваре и грде, нити знају којих речи има у нашем језику, којих ли нема” (Стојановић 1924: 580). Исмевао је њихово образовање стечено у иностранству: „Сви се они туже да у језику нема речи за њихове мисли, али они нити знају речи нити мисле српски већ немачки или латински. Кривица би се ова могла тијем оправдати, што су они провели младост учећи науке на овијем туђијем језицима, али се ласно не може оправдати, кад ко незнање своје неће да призна него мисли и на силу друге људе хоће да увјери да зна оно што не зна” (Стојановић 1924: 580). Вуку се придружио и Ђуро Даничић године 1845. и са сличним ниподаштавањем и уз много ироније, писао је о овом подухвату. Овакав став В. Караџића, Ђ. Даничића, па и П. Матића утицао је, нажалост, на став Друштва да прекине са започетим послом.

Критике на рачун ове идеје и неких конкретних решења упућивали су наши уважени лингвисти и касније. Стојан Новаковић (1907: 52) оценио је да је овај „посао у сваком погледу бедан и бесплодан”. Ни А. Белић није имао много боље мишљење. И. Грицкат (1996: 9) брани Вукову ошт-

рину: „Вук је осећао да би се произвољно (или, како бисмо ми данас рекли: немотивисано) наденути називи сами по себи још и могли одржати, али уколико се њима невешто дирне у језичке законитости (у законитости фонетике, афиксације, творбе), такви називи не могу да живе у језику”. Рад Друштва сматра се дилетантским и, како каже И. Грицкат (1996: 12), тек од 1857. године, када Ђ. Даничић долази на место секретара Друштва, „Гласници ДСС губе дилетантски карактер”.

7. Колико је, лингвистички посматрано, било грешака у предложеној лексици? И. Грицкат (1964: 135–140) творбено и граматички анализирао је терминологију коју је предложило ДСС. Међу предложеним речима било је доста сложеница. Неке су чланови Друштва заиста сами оформили (нпр. *безусловно*, *браколомац*, *правобранишељ*, *двосмислено*, *сазвежђе* итд), неке су преузели из савременог руског језика, а неке су постојале и пре иницијативе Друштва (што је И. Грицкат проверавала углавном у изворима за Рјечник ЈАЗУ). То што су неке од предложених лексема постојале и раније није вредно критике јер је и Вук за потребе *Новой заветша* сачинио неколико речи које су и раније постојале, што је открио Ј. Стејић (1849: 32–33). Важно је имати у виду да су неке од сложеница које су настале као резултат иницијативе ДСС-а опстале до данас.

И. Грицкат затим издваја богату групу девербатива мушког рода без наставка (нпр. *изрод*, *пријем*, *пошрес*, *нанос*, *прибор* итд) и женског рода с наставком *-а* (*заклада*, *прилога*, *пришеја*, *промена* итд) и износи општу оцену да су многе од њих постојале и раније. „Дакле, девербативе о којима је додје било речи нису сковали научници у Друштву, а уколико и јесу, због своје непотпуне обавештености о постојећем језичком благу, њихово се стваралаштво поклопило с народним” (Грицкат 1964: 138). У одбрану чланова Друштва нагласићемо да многи од њих нису били лингвисти и да у то време није постојао Рјечник ЈАЗУ, као ни други приручници и обимни речници народног језика да би они могли да се обавесте о томе које речи се већ користе у неком дијалекту српског језика. Они јесу били непотпуно обавештени о језичком благу, али у то време нису ни имали начина да се у потпуности обавесте о њему. Осим тога, чињеница да су сковали лексику која је већ постојала сведочи о квалитету њиховог рада, јер су очигледно поседовали добар језички осећај. Народне речи тако су добиле још једну потврду и шансу да се рашире по целој територији српског језика.³ Ипак,

³ Вук је исмевао Друштво да не зна српски језик, али је Ј. Стејић (1849: 32–33) и њему замерио исто. Зачудио се над списком од 84 речи за које је Вук написао да их је сам начинио и употребио у свом преводу *Новой заветша* (1847), и то уз напомену да су то речи

много је и оних лексема за које И. Грицкат каже да нису биле потврђене до тада: *прибор, превраш, навод, пришећа, попис, позив, принуда, пријем, ојрема, сукоб, доказ, дојуна, годир* итд. Приметићемо да се све оне данас користе, што можда јесте заслуга Друштва. У вези с овим речима, И. Грицкат (1964: 138) закључује: „Треба приметити да све лексикотворне идеје Друштва нису биле у толикој мери погрешне, колико му је то наша филолошка наука приписивала.”

У трећу продуктивну групу именица И. Грицкат уврстила је оне на *-ај* (*унишћај, прирашћај, преиначај, ојрошћај, сћицај*) и *-ак* (*сћисак, дојунак, самоставак*) и примећује да је и „овде Друштво имало или правилне инвенције или доброга слуха, бар за неке речи, које су данас себи избориле општекњижевно право” (Грицкат 1964: 138).

Прихватљиве су углавном и предложене именице на *-ост* и *-шељ*, а именице на *-ка* И. Грицкат сматра „мање срећним” (*саслушка, основка, условка*), док су оне на *-ије* сасвим у духу црквенословенског језика. На крају, И. Грицкат критикује *одсечно* за *прецизно*, *одлучно* за *ајсџракино*, *удес* за *акомодација*, *равномерно* за *адекватно* итд. Често су, како каже И. Грицкат, научници из Друштва слепо калкирали речи из латинског језика.

„које би и најпростији Србин казао када би му затребале, а можда их већ и говоре”. На том Вуковом списку налазе се и ове речи: *вршар, тирубач, избраник, освешник, пресџуница, виноградар, врашар, прљубочинац, прљубочинство, незнабоштво, ошпад, расџусна (књија), смјерност, избављење, извршење, обновљење, окамењење, ојравдање, осушвање, очишћење, познање, покајање, помазање, помирење, понижење, посвећење, послушање, нејослушање, пошврђење, похођење, пришовање, признање, примирење, ушврђење, траљив, учљив*. Јован Стејић се изненадио што Вук ове речи сматра својим производима, јер су све оне и до тада биле познате у језику српске књижевности, па увређено коментарише: „И за ове речи каже господин Вук да их је он начинио! Кад ово разберу страни људи, на пример, Немци или Руси, који нас и наше књижество до зла бога мало и чудно познају, мораће узвикнути: 'Јадни ти Срби! А да шта су они у свом књижевном језику досад имали кад нису у њему имали ни ових речи док им ево не дође господин Вук да им их „начини” и са својим преводом Новог завета у години 1847. даде!’” Стејић, ипак, признаје да је Вук начинио неке речи за које до тада није било потврда и наводи њихов списак: *љубазни, љубазница* (дотад *љубезни, љубезница*), *јосџољубивост* (дотад *јосџољубље*), *измишљач, карач, мјењач* (дотад *менишељ*), *слушач* (дотад *слушатељ* и *слушалац*), *кушач* (*кушатељ, искуситељ*), *четврџник* („за оно што не знамо шта је”, каже Стејић), *дјевојаштво* (дотад *дјевство*), *зборница, људокрадица, јосинаштво, мрџивост* (за *мрџвило*), *нејоколебљив* (дотад *нејоколебим*), *неродљив, иразнојоворљив, осјећљив* (дотад *чувствивителан*), *распаљив*.

На крају анализе даје се позитивна оцена предложених лексичких решења, а закључна реченица гласи: „Стога је и потребно ублажити судове када је реч о нашим старим језикословцима” (Грицкат 1964: 140).

Закључујемо да је повика на предложену лексику била неправедна, уведе на рачун чланова Друштва неприличне, а њихова иницијатива вредна пажње и дубоког поштовања.

Треба обратити пажњу на једну чињеницу – док се по правилу очекује да лексику једног језика пре свега обогаћују најдаровитији и најобразованији писци и научници, наши велики филолози нису задовољни таквим током ствари. Они се залажу за народне речи и само њих сматрају корисним. Покушаје писаца на овом пољу сматрају вештачким, а народне покушаје сматрају природним. Овакав приступ је сасвим неправилан, а његових недостатака били су свесни и чланови Друштва. Стерија (1847: 10) о томе пише: „Кад прост човек каже *исоџлав*, *брзоџлеи*, *виџороџ*, онда се језик не квари, а кад учен напише *водоџад*, *џредуџис*, *редоџтав*, онда се језик квари и грди.... Дакле прости имају права богатити језик новим речма, учен то не сме, зашто он по речма Г. Вука, не уме мислити у свом језику.”

8. ПОДРШКА ЛЕКСИКОТВОРНИМ ИДЕЈАМА ДРУШТВА. Иако је временом слабио негативан став српских лингвиста према лексикотворним идејама Друштва, до данас преовлађује неповољан однос према овој иницијативи. Данас када англицизми узурпирају све већи део нашег лексичког простора треба се запитати да ли је заиста толико штетно посрбљавати стране речи. Милка Ивић (2000: 165) је недвосмислено подржала иницијативе Друштва: „Радило се, једном речју, о људима који су, приступајући решавању језичког проблема, имали првенствено пред очима интелектуалца, тј. управо оног представника српског народа коме, по природи ствари, припада улога покретача главних развојних токова културе и науке. Заиста, и том представнику ондашњег српства требало је обезбедити одговарајућу лексику, јер [...] Вук је *Српски Рјечник* замислио као језички портрет српског народа, додуше не целог; у обзир је узет само његов основни, рурални део”. М. Ивић с правом скреће пажњу на чињеницу да је након Вукове реформе која је утемељила лексику српског језика коначно требало кренути унапред у „епоху интелектуализације српског језика” (Ивић 2000: 167). Рурални део српског становништва то није могао да изведе. Време је било да интелектуалци стану на кормило културног живота и ту чињеницу треба имати у виду – Вук је највише урадио што се могло у условима у којима је делао. Требало је допустити и Друштву да у новим условима уради оно што је наумило, јер су њихови науми, поновимо још једном, били одраз

потреба српског језика, али и одраз духа времена, тј. дешавања у савременој Европи тога времена! М. Ивић помогла је да се то уочи и дугујемо јој неизмерну захвалност. Сабрала је у свом тексту и умеренија схватања српских лингвиста (исп. Ивић 2000: 170), као што је оно које је 1936. записао А. Белић о Стерији: „и у својим чланцима о језику био је трезвен и разборит човек”, мишљење П. Ивића и Ј. Кашића из 1981: „иако заостају за Вуковим пословима, ови радови нису без вредности” и неколико позитивних оцена И. Грицкат.

9. МЕТОДИКА ПОЧЕТНЕ НАСТАВЕ ЧИТАЊА И ПИСАЊА. У деветом поглављу *Гласника*, који је насловљен *Смесице*, пажњу привлачи текст Исидора Стојановића, професора историје у Лицеуму и члана Друштва српске словесности, под насловом *Брзоуки буквар и живословна шћица*, стр. 247–258. У исповедном стилу, аутор пише о томе како је добио задатак да у недељној школи (школи у којој се настава одвија само недељом), за 40 предвиђених часова, научи шегрте, калфе и слуге „књиги невеште, слова познавати и читати.” Одлучио је да се послужи Вуковим *Првим српским букваром* из 1827. године, јер је и двадест година касније још увек било револуционарно то што ученици нису памтили називе за слова *аз, буки, веди...*, већ *а, б, в*. Да би ученици брже научили да читају и пишу, и Стојановић се, као својевреме Захарија Орфелин, послужио методичким искуством које је усавршио описмењавајући сопственог сина. О својим методичким искуствима Орфелин пише у Предговору свог *Буквара* из 1792. године. Он предлаже да се направе карте и да се на свакој од њих напише по једно слово. Детету треба дати по „две карти чрез ден” да их има у рукама и да се игра с њима, а указати му да на једној карти пише *Аз*, на другој *Буки* или сл. Затим треба што чешће у току дана тражити од детета те карте: „Дај ми *Аз!*” или „Дај ми *Буки!*” Детету треба обећати воћку ако донесе правилно слово. Орфелин сматра да ће дете на тај начин за 15 дана научити да чита, а додаје да је то и проверио. Боривој Чалић (2010: 63) закључује на основу неких Орфелинових записа да је он, изгледа, „чрез карточке”, давне 1762. године, описменио свог четворогодишњег сина Петра (исп. Драгићевић 2017а).

Исидор Стојановић, пола века касније, учи свог сина грађанској ћирилици, тако што му, пишући слово *О*, сугерише да се сети *обруча*, за *И* (*И*) – *и́ле* итд. Приметио је да је син памтио нека слова брже, а нека спорије, па је убрзо схватио: „Јер не само да слово *І* изгледа као *и́ла*, а слово *О* као *обруч*, него и гласе, као почетак у наведеним речма.” И даље: „Сад помислим у себи, кад би тако могао у сваком слову опомињући знак открити, по

ком би се ученик сетио како се које слово изговара... онда би деци труд знатно много олакшао." Тако је осмислио таблу (*шћмцу*), на којој се налазе цртежи и слова. Назвао ју је *живословна шћмца*, зато што се на њој слова оживљавају. Овај метод учења задржао се до данас, али је 1847. године био необичан, па су о Стојановићу и његовом помоћнику ученици недељне школе говорили: „Ми нећемо ништа научити од ових наших учитеља; они нас не уче *аз, буки, веди*, него нас уче да бучемо, да гучемо и да сричемо! Нашто нам то?"

Може се претпоставити да је више аутора, независно један од другог, осмислило овакав методички приступ настави почетног читања и писања, али *Гласник* нас информира о томе како се у Србији половином XIX века развијала ова метода, као и методика уопште.

10. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА. *Гласник* из 1847. године носи у себи надахнуће и оптимизам у вези са развојем српског језика и српске науке уопште и сведочи о заносу истраживача док чине прве кораке у преломној години савремене српске културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1999:** Александар Белић, Друштво српске словесности, *Из историје установа*, приредио А. Младеновић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 21–40.
- Бранковић 1847:** К. Бранковић, Предговор, *Гласникъ Дружства србске словесности*, свезка I, Београд.
- Грицкат 1964:** Ирена Грицкат, Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века, *Наш језик*, нова серија, књ. 14, св. 2–3, 130–140.
- Грицкат 1996:** Ирена Грицкат, Наука о језику у делатности Академије, *Глас* 379 САНУ, књ. 15, 1–83.
- Драгићевић 2017а:** Рајна Драгићевић, Први српски буквари до *Првој српској буквари*, *Књижевност и језик* LXIV/1–2, 2017, 67–77.
- Драгићевић 2017б:** Рајна Драгићевић, Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли, *Књижевност и језик у Друштву српске словесности*, уредник Злата Бојовић, Београд, 2017: САНУ, 47–59.
- Ивић 2000:** Милка Ивић, Година 1847: Прва свеска *Гласника* Друштва српске словесности, *Лингвистички огледи, шри*, Београд: XX век, 163–175.
- Називословне речи израђене Друштвомъ Србске Словесности, *Гласникъ Дружства србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 1–9.

- Николић 1847:** А. Николић, Прилогъ къ србској наручници, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 17–21.
- Новаковић 1888:** Стојан Новаковић, Посланица Академији наука философских од Стојана Новаковића, *Глас* X, Београд: Српска краљевска академија.
- Новаковић 1907:** Стојан Новаковић, Јован Стеријин Поповић, *Глас* LXXIV СКА, 1–121.
- Пешикан 1970:** Митар Пешикан, *Наши књижевни језик на сто ъодина послје Вука*, Београд: Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС.
- Стејић 1849:** I. Стеић, Эзыкословне примѣтбе на предговоръ Г. Вука Стеф. Карацића къ преводу новогъ завѣта, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка II, Београд.
- Стејић 1853:** I. Стеић, Предлогъ за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматику, *Гласникъ Друштва Србске Словесности*, свезка V, Београд, 1853, 1–14.
- Стерија 1847:** Јоаннъ С. Поповић, Разлози о назывословнымъ рѣчма, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 9–16.
- Стерија 1847б:** I. С. Поповић, О србскимъ рѣчма предѣльнымъ, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 21–24.
- Стерија 1847в:** I. С. Поповић, Покушеніе смыслородногъ (синонимногъ) рѣчника, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 25–29.
- Стерија 1847г:** Рѣчи српско-славенске, у влашкомъ езыку познате, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 30–58.
- Стојановић 1924:** Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Карацића*, Београд: Штампаріја Графичког завода „Макарије”.
- Устав ДСС:** Уставъ Друштва Србске Словесности, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд.
- Чалић 2010:** Боривој Чалић, Буквар велики Захарије Орфелина као просветитељска идеја образовања, *Буквари и букварска наштава код Срба*, уредник Бранислава Јордановић, Београд: Педагошки музеј, 55–75.

Rajna M. DRAGIĆEVIĆ

THE IMPORTANCE OF THE FIRST ISSUE OF *THE MESSENGER*
OF THE SOCIETY OF SERBIAN LITERACY IN 1847

Summary

The paper presents the first issue of the Society of Serbian Literacy's *Messenger*. *The Messenger* has two vertical axes of content. One is centred around scholarship on the Serbian language in relation to the other branches of scholarship on Serbian literature, history and culture, and the other is centred around Serbian studies in relation to Slavic studies. Long ago, it was M. Ivić who stressed that the publication of *The Messenger* was one of the more relevant cultural events that happened in 1847. The paper discusses the contributions of the first issue of *The Messenger* to Serbian linguistics and culture.

Keywords: *The Messenger*, Society of Serbian Literacy, year 1847, terminology, lexicology, lexicography, Serbian language.